

УДК 94(477)

Сергій ДОБРЖАНСЬКИЙ
(Чернівці)

НИКОЛАЄ ЙОРГА ТА БУКОВИНА

Відомий румунський історик і політичний діяч Н. Йорга, перебуваючи на крайньо правих політичних позиціях та захоплений ідеєю «Великої Румунії», велику увагу приділяв і Буковині. Йорга підтримував шовіністичні кола румунського суспільства та організовував заходи, які були спрямовані на єдність румунів по обидві сторони кордону. Але цю діяльність часто супроводжували агресивні випадки в бік українців та німців, територіальними претензіями.

Ключові слова: Ніколає Йорга, Буковина, Румунія, націоналізм, єдність, культура.

Буковина – край, де протягом багатьох століть мирно співіснували представники двох національностей – української та румунської. Впродовж другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. край остаточно поділено на українську та румунську частини. Але все ж у пам'яті багатьох румунських інтелектуальних та політичних кіл Буковина залишалася та залишається невід'ємною частиною Великої Румунії. Одним із ідеологів такої єдності був, без сумніву, великий румунський інтелектуал, історик та політик – Ніколає Йорга. Він є автором багатьох видань та публікацій у різних сферах історії та суспільствознавчих наук. Певну увагу Йорга приділяв і румунам Буковини та їхньому місцю в розвитку історії та культури Румунії.

Слід зазначити, що в українській історіографії не приділялося достатньої уваги дослідженню ідеології румунського націоналізму на території самої Румунії та земель, які тепер перебувають у складі України. Проте саме ці вчення мають ще сильні впливи на місцеву румунську меншину і підігріваються із закордону. Тому дослідження впливу ідеології румунського націоналізму на Буковину і особливо в особі головного ідеолога Н. Йорги є актуальною темою. Метою дослідження є – з'ясувати місце і рівень впливу Н. Йорги на процеси зростання румунського націоналізму та руху до створення єдиної Великої Румунії. Предмет дослідження – діяльність Ніколає Йорги зі стимулювання громадського та культурного життя румунів краю і поширення ним великорумунської ідеї єдності Буковини з рештою Румунії.

Як уже зазначалося вище, українська історіографія узагалі приділяла мало уваги цьому питанню, тому під час написання даної статті критично використовувалися румунські матеріали та джерела. З надбавь української історіографії використано монографію О.В. Добржанського «Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.»¹. Достатньо багато уваги цій проблематиці приділено у румунській історіографії.

Маючи великий авторитет серед румунів краю, Йорга не втрачав нагоди прибути на Буковину із своїми публічними виступами. У 1904 р. в Путні відбулися святкові заходи, приурочені 400-річчю від смерті Штефана Великого. Прибув на цей захід і Н. Йорга. Багато виступаючих констатували важливий внесок Йорги у національний розвиток румунів через літературу. Рупором цієї діяльності стала газета «Junimea literară», яка стає об'єднуючим фактором для буковинської молоді, які прагнули розвивати політику цілісності Румунії. З собою Йорга привіз листівки румунською мовою про роль Штефана в румунській історії, які були «безкоштовно поширені, особливо серед селян, які жадібно читали їх»².

У 1905 р. Н. Йорга зробив аналіз стану справ серед румунів Буковини і дійшов висновку, що румуни Буковини перебувають у дуже скрутному становищі. «Селяни для влади тільки для того, щоб платити податки. Вчителі перебувають під наглядом держави, деякі з них були типовими представниками австрійських чиновників, і частина священників не мала потягу до культури, тим більше до національної»³. Щоправда, Йорга «забув» згадати, що основними землевласниками, а також дуже багато урядовців були саме румуни. Він, як прихильник саме селянства, справді переживав за бідних на селі. Для нього селянин мав стати тією рушійною силою, яка б об'єднала Румунію.

Стоячи на позиціях жорсткого націоналізму, Йорга відкидав будь-які домовленості з іншими національностями (зокрема і українцями) для спільних благ і відстоював позицію жорсткої боротьби за повну румунізацію краю та входження його до складу «Великої Румунії». Саме тому жорсткій критиці була піддана ним політична програма А. Ончула. Зокрема, у 1903 р. у Йорги незадоволення викликало те, що Ончул «дозволив для свого політичного успіху, те що не зробив ніхто до нього із представників народу, які підтримували багатіїв. Він потоптав національну ідею, протягнувши руку українцям і нацькував селян на війну проти класового об'єднання»⁴. Причиною такої різкої критики стала участь Ончула у виборах до Буковинського сейму по Сучавському виборчому округу. У серпні 1903 р. А. Ончул став депутатом, перемигши висування боярської румунської партії. Крім того, було створено румунське політичне товариство «Унірія» («Об'єднання») та Селянсько-демократичну партію. Звісно, такий розвиток подій не входив в ідейне розуміння Йорги, який бачив цілу Буковину у складі Румунії, відновивши кордони середньовічного Молдовського князівства. Крім того, у румунському русі уже яскраво простежувався розкол, який виділив окрему течію, яка толерувала з українським рухом.

Перемога А. Ончула у виборах призвела до шквалу емоцій з боку Національної партії румунів, які вона спрямувала проти Ончула через свій

друкований орган: «Відносно др. Ончула, – писалося у газеті «Deșteptarea» («Пробудження»), – є зайвим висловлювати думку після того, коли той стоїть душею і тілом у стані ворога (українців. – О.Д.) нашої нації. Румунське суспільство уже сформувало свою думку»⁵. Йорга ж підсумовував: «Поведінку доктора Ончула в минулому і зараз, засуджував за будь якої нагоди і отримував з тієї сторони (від Ончула) досить незаслужені образи»⁶.

Але поразка на виборах прихильників об'єднаної Румунії тільки призвела до ще більшого загострення. Сам Н. Йорга почав ще більше приділяти уваги подіям на Буковині. Його втручання для місцевих румунів було, з одного боку, і бажаним, але з другого – його побоювалися. Шукаючи лідера у боротьбі з українським рухом, що все більше посилювався, Йорга став беззаперечним авторитетом і останньою інстанцією у внутрішньополітичних дискусіях. Часто у буковинській румунській пресі почала подаватися інформація із прикінцевими фразами: «Йорга сказав», «Газета Йорги написала», що підтверджувало рішучий вплив Н. Йорги на румунів краю.

Процес міжнаціональної інтеграції у Буковинському сеймі продовжував набирати сили. На базі групи українських депутатів сейму на чолі з М. Васильком було створено «Вільнодумний союз», куди ввійшли румун А. Ончул та єврей Б. Штраухер. Цьому об'єднанню протистояв румунський клуб Я. Флондора, німецько-єврейський клуб Г. Маріна та польсько-вірменський клуб Х. Абрагамовича. Головною метою «Союзу» було задоволення національних потреб усіх етносів краю⁷.

У 1904 р. на нових виборах до Буковинського сейму представники «Вільнодумного союзу» отримали перемоги у багатьох округах. Зокрема, у румунській курії представники групи Ончула отримали 5 мандатів із 6 можливих. Ця ситуація дуже дратувала Йоргу і він категорично виступив проти дій А. Ончула з його ідеєю розвитку румунської нації у складі Австро-Угорщини. У відповідь Йорга іронічно відкидає цю ідею і пропагує новий націоналізм: «Ми не спускаємо триколон, а ми говоримо: «Румунія не така держава, як Бельгія чи Швейцарія. Вона представляє народ старовинний, народ великий за чисельністю, котрий дуже відрізняється від решти народів. Румунія має обов'язки не тільки перед своїми підданими, а й перед усіма румунами, її ослаблення – це і їх ослаблення, бо з її (Румунії. – С.Д.) чистих полів надходить чисте повітря, яке вдихається усіма. Вона не створена якимось імперським декретом чи через статті договору, бо за її утворення заплачено довгими століттями тяжкої роботи»⁸.

Окрім ідеологічної підтримки, з боку Н. Йорги відбувалася підтримка і конкретного фінансового змісту. Так, академічне товариство «Дачія» 28 червня 1906 р. попросило у Йорги допомоги у транспортуванні до Бухареста і розселення в місті

2000 румунських буковинських селян та інтелігенції. «В Бухаресті проходить селянська виставка, на яку приїжджають представники з усієї країни. Просимо допомогти в участі в цій виставці близько 1000-2000 чоловік. Вас, як переконаного захисника селянської справи і заслужену людину, визнану румунами, просимо допомогти поширенням цієї інформації і власною допомогою»⁹.

Николає Йорзі вдалося добитися від румунського уряду бажаної допомоги. Зокрема, організовано 2 потяги, якими добиралися буковинці. Ще починаючи із станції Іцкани були організовані теплі проводи з квітами та з національними румунськими прапорами й піснями «Пробуджуйся, румуне». В Бухаресті привітати приїжджих вийшов мер і багато людей з квітами. Найтепліший прийом відбувся у Яссах, де велика маніфестація зустрічала приїжджих із вигуками «Слава буковинцям!», «Хай живе Румунія!». Після цього влаштували екскурсію по місту та спілкувалися на теми любові усіх румунів по різні боки кордону¹⁰.

Ще одна поїздка дружби була організована знову ж товариством «Дачія» за безпосереднього сприяння Н. Йорги 17-19 квітня 1908 р. до Ясс. Йорга добився 75% скидки від вартості квитків на потяг. Йорга писав про зміст такої подорожі: «Величезна потреба єднання нашого роду в галузі культури проникала все більше в румунство. Замість фальшивих ідолів зараз піднімається все яскравіше бачення, справжній ідеал – Ідеал національної культури... Маємо того божого ангела, охоронця, дороговказу, яким є румунська культура. Але якщо ми це не підтримаємо, чи побачать це наступники?»¹¹.

Про саму поїздку і про те, скільки потрібно було вкласти сил, Йорга писав: «Організував поїздку до Ясс відокремлених братів, записалося не менше 500 чоловік. Румунська влада хотіла перешкодити переходу цілої групи, хоча спочатку і дозволяла. Але я взяв на себе відповідальність і відсторонив тих декількох жандармів, яких прислала влада в Бурдюжень, які стали вбік перед цим гарним селянством з найкращими інтелектуалами на чолі. В Яссах їх чекала виставка в залах ліцею-інтернату, для якої речі принесли усі мешканці міста. Три дні стояв на ногах, щоб організувати для цих людей нормальний прийом. Після їх від'їзду були впевнені, що їх думка про нашу Румунію поміняється повністю»¹².

Високо оцінили учасники з Буковини роль Н. Йорги в організації цього заходу: «Проникнути справжнім відчуттям вдячності, шлемо вам, засновнику справжнього націоналізму між усіма румунами, наше вітання, з великою впевненістю, що цей потік, заснований вами, прийде до справжньої перемоги. Хай живе святий ідеал усіх справжніх румунів»¹³.

Навесні 1909 Н. Йорга хотів організувати зустріч з представниками товариства «Румунська

школа» м. Кимпулунгу з 35 представниками Конгресу культурної ліги з Ясс, крім того подивитися на історичні пам'ятки Сучави. Проте на станції Іцкани біля Сучави до нього підійшов начальник поліції, який повідомив йому, що уряд Відня заборонив в'їзд на територію Австрії та Буковини зокрема і що він є «небажаний іноземець», але це не заважає іншим членам Ліги відвідати Сучаву¹⁴. Ініціатором такого звернення став Франціск Белегарде, голова Кимпулунга і депутат Кимпулунзької міської ради, яка ухвалила рішення, що його (Йорги) перебування спрямоване на критику австро-угорської влади та демонстрування румунського іредентизму¹⁵.

На такі дії Йорга відповів листом: «Ваша точка зору дуже цікава. Любіть румунів, які вас обрали депутатом, і мову яку ви вивчили... але ви австрієць. Ви відчуваєте і думаєте як австрієць. Говорите про іредентизм. Не знаю, що це таке. Зате знаю, що мій рід має виняткові права на ці національні території, до яких належить і вся Буковина. Здається, що іредентизм – це заохочувати невірних румунів спробувати вирвати волю, тоді як вони не мають сили цього зробити і тоді, як ми із вільної Румунії маємо сили їм допомогти. Якщо це так, то я ніколи не проводив політику іредентизму. Політику, яку я представляю і пропагую, має більш просте кредо, котре перебуває у реалістичній сфері: зберегти природну етнічність, не йти на співпрацю з іноземцями, навіть коли подобається і через працю чекати часу, який прийде і дасть нам усе своє і більше нічого.

Я би не приїхав у Кимпулунг для пропаганди політики, яку на Буковині і так знають усі, хто повинен знати. Хотів приїхати поговорити про наше минуле, яке не може бути вкрадене ні однією силою в світі. Минуле Кимпулунга було метою моєї доповіді»¹⁶.

Незважаючи на статус Йорги персони нон грата на Буковині, візити румунів продовжувалися в цей край. Так, 7-10 квітня 1910 р. група студентів із Ясс у складі 100 чоловік прибула на Буковину для спілкування з однолітками. Цей захід теж був підтриманий Йоргою і надихнув на такі слова: «Проводиться усе, що треба, те, з чого потрібно було починати ще раніше. Кордону з Буковиною уже більше не існує для румунів»¹⁷.

Очевидно, малося тоді ще на увазі тільки символічна відсутність кордону, бо фактичний кордон ще був. Н. Йорга прагнув його зруйнувати, причому не тільки символічно, шляхом культурного єднання румунів обабіч кордону, але і, як покаже згодом хід подій, фактично. Місцеві румунські яструби прагнули використати його авторитет у своїх цілях.

Устряваючи разом з румунськими політиками, консервативними діячами, зокрема з великими землевласниками, у міжнаціональну боротьбу в краї на їхньому боці, Н. Йорга втрачав об'єктив-

ну оцінку тутешньої міжнаціональної ситуації, у запалі полеміки ставав у один ряд з типовими буковинськими шовіністично налаштованими румунськими українофобами. А ті, як відомо, ніколи «нічого не знали», «нічого не бачили», «нічого не чули» про те, що на Буковині, крім румунів, спокон віків, з часів Київської і Галицько-Волинської Русі проживало русинське (українське) населення, яке завжди становило в краї відносну, а у північній його частині переважну більшість. Для прикладу, у 1880 р. українці становили на Буковині 42,2%, румуни – 33,4%, у 1890 р. – відповідно 41,8% і 32,4%, у 1900 р. – відповідно 41,2% і 31,7%, у 1910 р. – 38,4% і 34,4%¹⁸.

Ігнорування Н. Йоргою таких очевидних фактів може лише свідчити про те, що у цьому випадку в його особі тенденційний політик брав гору над об'єктивним істориком.

Таким чином, діяльність Н. Йорги була спрямована на розвиток правонаціоналістичних тенденцій. Базуючись на підтримці місцевих великих землевласників та представників українофобської інтелігенції, підкріпленій фінансовою допомогою від румунського уряду, йому вдалося організувати досить потужне крило прихильників ідеї «Великої Румунії». Звісно, така діяльність не була не помічена місцевими австрійськими органам влади, тому досить швидко Йорга став персоною нон грата. Але проведена ним робота дала можливість румунським політичним та громадським колам налагодити тісну співпрацю з сусідніми повітами, влаштовувати культурні обміни з далекосаяжними цілями.

¹ Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. / Олександр Добржанський. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 574 с.

² Rosşindilar P. George Tofan – tribun al românismului în Bucovina. – Suceava: Hurmuzachi, 1998. – P. 45.

³ Olaru M. Mişcarea naţională a Românilor din Bucovina. – Rădăuți: Editura septentrion, 2002. – P. 54.

⁴ Rosşindilar P. Op. cit. – Suceava: Hurmuzachi, 1998. – P. 111.

⁵ Deşteptarea. – 1903. – 15 octovbrie.

⁶ Rosşindilar P. Op. cit. – P. 112.

⁷ Добржанський О. Вказана праця. С. 277.

⁸ Rosşindilar P. Op. cit. – P.127.

⁹ Diacon V. Bucovina în secolul XX. Istorie şi cultură. – Iaşi: Moldova, 2012. – P. 162-163.

¹⁰ Loghin C. Societatea pentru cultură şi literatură română în Bucovina (1862-1940). – Cernăuți, 1943. – P. 238.

¹¹ Iorga N. Moldova şi «Bucovina» // Neamul românesc. – anul III. – 20 aprilie, 1908. – P. 747.

¹² Iorga N. O viaţă de om așa cum a fost. – Bucureşti: Editura Minerva, 1981. – P. 70.

¹³ Neamul românesc. – 1908. – 24 aprilie. – P. 761.

¹⁴ Rosşindilar P. Op. cit. – P. 135.

¹⁵ Diacon V. Op. cit. – P. 170.

¹⁶ Diacon V. Op. cit. – P. 171-172.

¹⁷ Diacon V. Op. cit. – P. 171-172.

¹⁸ Скорейко Г. Населення Буковини за австрійськими урядовими переписами др. пол. XIX – поч. XX ст.: історико-демографічний нарис. – Чернівці: Прут, 2002. – С. 203.

Сергей ДОБРЖАНСКИЙ
(Черновцы)

НИКОЛАЕ ЙОРГА И БУКОВИНА

Известный румынский историк и политический деятель Н. Йорга, занимавший крайне правые политические позиции и охваченный идеей «Великой Румынии», уделял внимание и Буковине. Йорга поддерживал шовинистические круги румынского общества и организовывал мероприятия, которые были направлены на единение румын по обе стороны границы. Но эта деятельность часто сопровождалась агрессивными высказываниями в сторону украинцев и немцев, территориальными претензиями.

Ключевые слова: Николае Йорга, Буковина, Румыния, национализм, единство, культура.

Serhiy DOBRZHANSKYI
(Chernivtsi)

NIKOLAE YORGA AND BUKOVINA

The famous Romanian historian and politician N. Yorga being on ultraright political positions and being captivated by the idea of «Great Romania» has paid great attention to Bukovina. N. Yorga supported chauvinistic circles of the Romanian society and organized activities that were aimed to unite Romanians on both sides of the border. But this activity often accompanied by aggressive attacks towards Ukrainians and Germans.

Keywords: Nicolae Yorga, Bukovina, Rumania, nationalism, unity, culture.

УДК 94(477.85)»1939/1945»:323.12

Олег СУРОВЦЕВ
(Чернівці)

ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНУ ТА ПСИХОЛОГІЧНУ АДАПТАЦІЮ БУКОВИНСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА ПІСЛЯ ПОДІЙ ГОЛОКОСТУ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОГО ЛАДУ

У статті розкриваються обставини та причини швидкого розчарування у радянському ладі буковинських євреїв. Це зумовило вже у перші повоєнні роки поступовий процес еміграції, в основному через Румунію до Ізраїлю, Європи, США. У статті проаналізовано характерні особливості процесу еміграції єврейського населення з Чернівецької області у 1944-1946 рр.

Ключові слова: репресії, равинат, Голокост, Трансністрія, трудові мобілізації, антисемітизм, «єврейське питання», операція «Бріха», «Бейтар», УПА.

Соціальна та психологічна адаптація буковинських євреїв, що пережили події Голокосту, до умов радянського ладу у перші повоєнні роки залишається актуальною темою в історії Північної Буковини. Під час написання статті було опрацьовано низку документів, що зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України) у фонді Центрального Комітету Комуністичної партії України¹. В ньому зосереджено матеріали щодо ставлення партійних органів до буковинських євреїв, які пережили Голокост, становище тих, хто повернувся з таборів і гетто Трансністрії, реалій радянського ладу, які у 1944-1946 роках призвели до еміграції у Румунію багатьох євреїв Північної Буковини та Хотинщини.

До певної міри нашої теми стосується робота кандидата медичних наук, лікаря-психіатра М. Буянова «Холокост и психика», в якій автор розкриває багато психологічних аспектів життя людей, що пережили та були свідками Голокосту². Також необхідно відзначити статтю В.Гриневича «До проблеми взаємовідносин радянської влади та євреїв Північної Буковини наприкінці Другої світової війни»³, яка присвячена аналізу взаємин радянської влади та євреїв Буковини, де саме в цей час була зосереджена одна з найбільших єврейських громад України. У збірнику документів «Євреї України в 1943-1953 гг.: очерки документированной истории»⁴, опублікованому М. Міцелем у 2003 р., частина матеріалу присвячена ситуації довкола чернівецького єврейства у перші повоєнні роки. Серед закордонних дослідників значний здобуток у дослідженні життя єврейського населення України після подій Другої світової війни належить ізраїльтянину М. Альтшулеру⁵.

На наш погляд, досить вдалою стала публікація свідчень буковинців, які пережили Голокост, під назвою «Колись Чернівці були гебрейським містом»⁶. Свідчення очевидців дали змогу зазирнути у такі сфери життя буковинського єврейства, які неспроможна висвітлити офіційна історіографія. Найціннішими для написання статті стали спогади єврейського письменника Нафтал Серф-Кона⁷, що перебував у Чернівцях навесні 1944 р..

Політика сталінського керівництва на територіях, звідки було вигнано німецько-румунських окупантів, виходила з основного завдання – відновлення та утвердження радянської влади з метою якомога повнішого використання людських та матеріальних ресурсів для переможного завершення війни. Крім того, передбачалось створення умов для успішного функціонування радянської системи у повоєнний період. В руслі цього завдання формувалась й політика щодо окремих національностей.

Як відомо, після війни головною проблемою для сталінського керівництва в західних областях України залишалася боротьба з ОУН-УПА, яка